

univerzum közepre helyezését határozható meg, az előbbi már valamivel komplikáltabb. A Keresztesi József *Mit eszik a kicsoda?* című könyvéről szóló írásban Balázs Imre József a mai magyar gyerekvers kétféle útját vázolja fel: „ha nagyon egyszerűsítünk, van a Weöres–Varró–Havasi–vonulat, és van az Oravecz–Kiss Ottó–Kukorelly-féle.” (183) Ő maga e gyűjteményben mind a két vonulatból hoz példákat (Varró Dániel – Agócs Írisz szerzőpáros vs. Máté Angi), s míg minden egyes írása látható élvezettel feledkezik bele a könyvekbe, érzésem szerint a kísérletező gyerekvers áll igazán közel hozzá (lásd a fentebb hivatkozott, a két vonulat között BIJ olvasatában hidat képező Keresztesi-kötetről, vagy a Kollár Árpád *Milyen madárjáról* szóló írásokat).

A líra- és a prózakritikák igazán széles horizontú világra vezetnek be: első ránézésre is sok a fiatal vagy az erdélyi érdekeltsgű szerző, köztük több olyan (Fischer Botond, Papp Attila Zsolt, Serestély Zalan, vagy a Visky Zsolt – Gábor Zsófia szerzőpáros, a prózáírók között Várad Nagy Pál), akikről viszonylag kevés a híradás, pedig a munkáik igazán izgalmasak és nagyobb ismertség után kiáltanak. Balázs Imrét jóformán minden érdekli, írásonként újraartikulálódik olvasási stratégiája, és általános érvénnyel hihető, hogy különösebb premissák nélkül vág neki egy-egy könyv olvasásának. Érdeklék az áthallások, az allúziók, a kortársi kapcsolódási pontok, a világteremtő kísérletek éppúgy, mint a felszabadult költői játék lehetőségei. Nehezen tudnám megmondani e gyűjteményből, mely típusú verseket szereti a legjobban, inkább egy mindenevő képe rajzolódik ki — bár nemcsak innét, és talán nem is elsősorban innét, ismerhető avantgarde iránti vonzalma. A prózakönyvek fejezetében a Balázs Imre József-könyveket jól ismerő olvasónak különösen érdekesek lehetnek a Várad B. László két könyvéről született írások, hiszen itt az a költő beszél vidra-könyvekről, aki maga is írt ilyeneket. Feltétlen kiemelendő még, hogy két román nyelvű kötetről is található kritika — igaz, az egyiket magyar szerző, Demény Péter jegyzi. Az utóbbiról, vagyis a *Ghidul ipocrijiroiról* szóló írás azért is kiemelendő, mert ebben BIJ egyenesen az után kutakodik, hogy miért nem magyarul írta meg a könyvet szerző. Nagyon izgalmasnak hangzik a (Caragiale-hatás mellett kiemelt) nyelvi összevetés, ugyanakkor — és itt jön a szövegformátum átka — ennek igazán mély kifejtése itt szükségszerűen elmarad.

Azt hiszem, BIJ könyvének tétjei elsősorban a figyelemfelhívás, az elemi elemző mozzanatok, az első lépések megtétele, ahol többnyire már önmagában az pozitív kritika, hogy egyáltalán ír a könyvekről (annak ellenére, hogy ha kell, bírál is) — precizitása mellett is lazán és humorosan, ami egyáltalán nem mellékes jellemzője írásainak. Ha nekem kellene, egyféle ellenmenetképpen, az eleje helyette itt a végén ajánlanom, társítanom „valamiket”, BIJ módszere szerint BIJ könyvéhez, leginkább a színben és az ételben volnék biztos: a *sokszínűt* és a *komplett menüt* kapcsolnám hozzá; és még egy dalt mernék megkockáztatni: KFT, *Amit megeszel, az te leszel*. A többivel nem is kísérleteznék — ez az ő műfaja. Íme a kitaposott út egy igazán netre való és a szakmaiság kritériumait is megtartó kritikanyelvhez!

BÓDI Katalin

Szóra bírni a dülőneveket

(Oravecz Imre: *Ókontri. A rög gyermekei III., Magvető, 2018*)

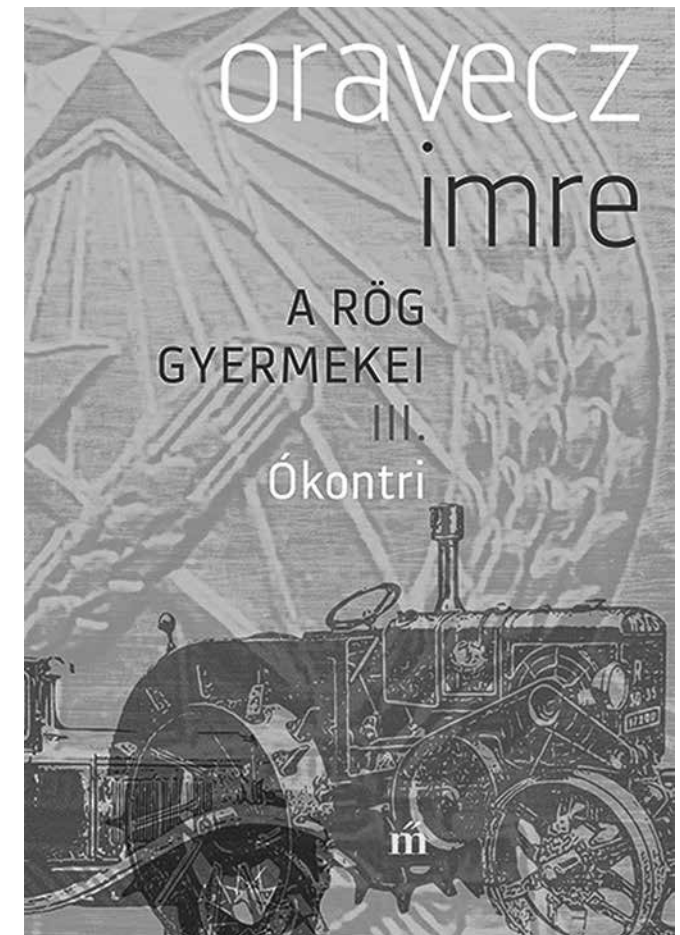
„Érdekes, hogy a dülőnevek közt egy sem akad, amely valami eseményhez, történéshez kapcsolódna, vagy valami ilyesmit sejtetne. Mintha a régi szajlaiak, vagy akik előttük éltek errefelé, nem akartak vagy nem tudtak volna mesélni. Mintha nem esett volna velük a határban semmi emlékeztető, megőrkítendő méltó. Mintha nem támadtak volna rá sehol senkire, nem ontották volna senki vérére. Mintha soha nem borult volna fel a határban kocsi, nem tűnt volna el senkinek a tehene, disznaja, birkája. Mintha sose vesztettek volna el semmit, munka vagy menet közben, kaszakövet, dohányzacskót, bugyellárist, járomszöveget, baltát vagy rudalókötelet. Mintha soha nem akasztotta volna fel magát sehol senki, mintha senki sem találkozott volna boszorkánnyal, táltsossal, ludvércel, és nem látott volna jelenést vagy kísértetet.”
(*Ondrok gödre*, 54)

Szinte zavarónak tűnik annak a műfaji hálózatnak a gazdagsága, amelybe a 2007-ben az *Ondrok gödrével* nyitó trilógia betagozódik: a sociográfia, a faluregény, a történelmi regény, a családregegy, az aparegény, az önéletrajz, sőt a fejlődésregény mintázatainak keresése és egyáltalán a 19. és a 20. századi magyar regény elbeszélői hagyományaihoz és jellegzetes témáihoz való kapcsolódásoknak a kutatása nehéz helyzetbe hozza az olvasót. Tovább bonyolítja feladatait az Oravecz-életmű belső kapcsolódásaira való odafigyelés, vagyis a szajlai magánmitológiát a líra világában megképző verseskötetek, a *Halászember* (1998) és a *Távózó fa* (2016) szöveganyaga, de a trilógia paratextusai is újabb kapukat nyitnak az olvasásban. A kötetben való megjelenéseket megelőző folytatásos közlések, majd az időközben a Magvetőhöz átkerült oeuve harmadik regénykötetének kiadása és a korábbiak újrakiadása trilógia-címet (*A rög gyermekei*) és új borítódesignt kapott. (Ne feledjük az *Ondrok gödre* alcímét sem: *Az álom anyaga, első könyv*.) Ezek a konkrét regényszövegen kívüli események, tárgyak, címkék, szövegegységek kétségtelenül nem mellőzhetők a trilógia és nevezetesen az azt lezáró *Ókontri* értelmezésében. *A rög gyermekei* számomra a regényfolyam (és Szajla) mágikus realista rétegét és a magánmitológiai vonulat felerősítését jelölte, az újratervezett borítókön megjelenő járművek (cséplőgép, „motorbejcgli” és traktor) pedig a generációs váltások és szakadások tárgyi metaforáiként érthetők. A köteteket megelőző folyóiratbeli szövegközlések nyilván építettek a 19. századi sajtó publikációs gyakorlatára, de míg ez utóbbiban a (marketing-

alapú) vezérfogalom a várakoztatás, az izgalom fokozása és az epilógus elodázása, addig Oravecz harmadik regénye — az első két kötethez hasonlóan — a történekek szintjén teljes mértékben kiszámítható. (Kiszámíthatóság tárgyában frappáns példa Szilasi Lászlónak az *Ondrok gödréről* írt kritikájának a címe az ÉS-ben — 2007. július 20-án —, amely nem más, mint *Óhaza*.)

A történelemkönyvek, a nemzeti emlékezet, a kollektív traumák, sőt, a családi kommunikatív emlékezet pontosan őrzik azt a folyamatot, amelyen az Árvai család generációi, szorosabban három, kicsit tágabban öt generációja végigmegy, a 19. század második felétől 1956-ig, vagy ha túl akarom hangsúlyozni a történelem terhet, akkor vesztés szabadságharcotól vesztés szabadságharcig. A történelmi események közismertsége, illetve a nekik alárendelődő fordulatok ilyesforma kiszámíthatósága (az *Ókontri*-ban a gazdasági válság, a második világháború, a kommunista hatalomátvitel, az államosítások, a beszolgáltatások és az 56-os forradalom utáni megtorlások történéseivel) a cselekmény szintjén eleve korlátozó erővel bír. Már az első kötetet tárgyaló kritikákban — például Bán Zoltán András¹ vagy Jászberényi Sándor² gondolatmenetében — megjelenik az Oravecz-próza narrató-poétikai gyengeségeinek kifogásolása, az epizódyszerű szerkesztés zavaró ritmustörései, a leíró-ismeretterjesztő szakaszok terhessége, a szereplők kidolgozatlansága. A *Kaliforniai fűrj* recepciójában megismétlődnek ezek a kifogások, Herczeg Ákos a negatív kritikák összegzésével azonban ajánlatot tesz az Árvaiak Amerikában folytatódó történetének értelmezésére,³ amely irány Szilasi László fentebb említett kritikájában is jelen van. Ez nem is lehet más, mint a regények sajátos képisége és a képekből létrejövő tablószerűsége, laza aszociációkból szövődő, mégis következetes előrehaladása, reflexiója az emberi létezésről, a készülődésről és az elmúlásról, a döntés lehetőségeiről, az idő lassúságáról és könyörtelenségéről, a történelem uralhatatlanságáról. Az *Ókontri* megerősíti, hogy ez a „nehézkedés” vagy „kidolgozatlanság” az Oravecz-próza jellegzetessége, amely a megszakításokkal, a felfüggesztésekkel, az elodázásokkal, a hiányossággal metapoétikai szinten teszi érzékelhetővé, mennyire nehéz a közelmúltról (politika, társadalom, egyén), a sajáttról (érzelmi kötődések, család), a közösről (nyelv, kultúra, hagyományok) kompakt, kauzális logikának engedelmesskedő, sosem létezett epikai teljességgel beszélni. A regények sajátos szerkesztettségének élményével az olvasó egy különleges emlékezetgyakorlat részese lehet, amelyben keveredik a kulturális, a nemzeti, a lokális, a személyes és a kommunikatív emlékezet hagyományai, és amelyben így szükségképpen megbomlik a nemzeti emlékezet ünnepélyes, monologikus, zárt stratégiája. Nem gondolom, hogy Oravecz regényei az elnémitottak, a kirekesztettek ellen-emlékezetét konstruálnák meg, mindenekelőtt különösen érzékletesen adnak hangot a felejtés alá vonódó individuális élményeknek, amelyeket legtöbbször már a családi közösségek sem őriznek.

Az *Ókontri* világa az olvasó számára azért lehet groteszk, mert itt látja működésében azt a kaliforniai farmot, amely

István és Anna földvásárlási és gazdálkodási terveinek és általában furcsa mutációja, több ezer „majlára” attól a Szajlától, ahonnan az apai hatalom elől mentek el, s ahová végül azért nem térnek vissza, mert éppen apaként és anyaként nem tudják maguk mögött hagyni gyerekeiket, halottaikat. „Mert ha visszafordulhattak volna, el sem mentek volna” (384) — olvashatjuk az *Ondrok gödre* utolsó lapján az Amerikába utazókról. „Ez a törvény, a mi törvényünk. Az ember maradjon ott, ahol született, nevelkedett, ahol felnőtt, ahova a Jóisten tette. Ahol otthon van, ahol ismerik, és ő is ismer mindenkit, mindent. Földet, időjárást, határt, hegyet, völgyet, erdőt, utat, vizet, madarat, bogarat, növényt, még a leghaszontalanabb útszéli gazt is. Ne menjen máshova, ne izgágáskodjon, ne kóborogjon, csámborogjon. Maradjon a seggén, üljön meg, keresse, találja meg a boldogulását ott, ahol az apja, nagyapja, annak a nagyapja, meg

¹ BÁN Zoltán András: *Magánmitológia*, Revizor, 2008. 12. 31.; elérhető: <http://www.revizoronline.com/hu/cikk/48/oravecz-imre-ondrok-godre-az-alom-anyaga-elso-konyv/>.

² JÁSZBERÉNYI Sándor: *Parasztromantika*, Könyvesblog, 2007. 09. 19.; elérhető: <https://konyves.blog.hu/2007/09/19/parasztromantika>.

³ HERCZEG Ákos: *Nyomot hagyni a világban*, A Vörös Postakocsi, 2014. 01. 17.; elérhető: <http://www.avorospostakocsi.hu/2014/01/17/nyomot-hagyni-a-vilagban/>.

a többiek. Csinálja azt, amit az ősei, ami bevált” (376–377) — mondja János nem sokkal korábban, hogy Istvánt és családját maradásra bírja.

Kevésbé erőszakos, de szintén családi hatalmi vitából bontakozik ki az *Ókontri* cselekménye a gazdasági válság időszakában, amikor Istvánék legfiatalabb fia, István/Steve egyrészt elveszíti autószerelő munkáját, és szakít az őt megcsaló mexikói származású feleségével, aki rá hagyja Georgie-t, közösen nevelt, de nem Steve-től való fiát. Steve beáll gazdálkodni apja birtokán, ahová kiköltöznek a kisfiúval Santa Paulából, de nem férnek meg együtt sokáig, mert István az állattenyésztésre akar váltani, míg Steve búzáat szeretne termelni. A lehetséges kiutak keresésében Steve végül a leginkább valószínűtlen választja: azt, hogy Magyarországra menjen, Szajlára gazdálkodni. Az óhazába utazás szimbolikus jelentőségét István fogalmazza meg magában: „Ugyanakkor arról is mélyen hallgatott, hogy ez a kilátás elborzasztja ugyan, de titkon örülne is, ha Steve az óhazában kötne ki, mert így elmenne oda közülük egy, mintegy vissza, helyettük, és értelmet adna az ő hajdani eljövételüknek.” (108) Ami István számára egyfajta szimbolikus értelemadás, az Steve számára a sikertelen magánélet és munka helyébe egy új élet lehetősége, az olvasónak pedig egyfajta rezignáció, hiszen pontosan ismerheti a földművelő parasztság 19–20. századi történetét, ráadásul az *Ondrok gödre* és a *Kaliforniai fűj* a generációs ismétlődés terhének intelmével súlyosbítja tudását. Az elbeszélő és a fiatal István panorámaképei, később álmai és visszaemlékezései a szajlai határról, dűlőkről, a természet kegyetlensége és részvétlensége, a birtokosok és megmunkálók érzelmi–érzéki kötődése földjeikhez, az emberi–állati–növényi élet egymásra utaltsága egyértelműen az idillt erősítik Steve döntésének olvasói mérlegelésében, amelyet azonban nyilvánvalóan aláás Steve naivitása és a korabeli magyarországi állapotok keserű elmaradottsága. „A legkisebb fiú” mesei mintázatának kibontakozásában az olvasó azt is végiggondolhatja, István és Anna miként éltek volna, ha hazatérnek Amerikából, mi lett volna az általuk megteremtendő idill, illetve Steve számára mi lehet értelmes cél: felnőni, önállóvá válni, gyarapodni, mások elvetélt álmait megvalósítani?

Az *Ondrok gödrében* a néma dűlőneveket csak az olvasó tudja szóra bírni, csak ő ismeri a fájdalmakat, a tragédiákat, a szerelmeket, és a kilátástalanságot is. Steve története ettől a nyomorúságtól független, nyelvi–kulturális idegensége eleinte praktikus jelentéseket rendel ezekhez a helyekhez — még udvarlása és házasságkötése is a föld megművelésének gyakorlatiasságához kapcsolódik jó ideig. Az, hogy Georgie borszínének cigányokéra emlékeztető árnyalatát rosszállással szemlélik, vagy éppen gyanakodnak a falubeliek Steve sikerei láttán, szinte magától értetődő, a lassan kialakuló kötődés és a táj egyre tökéletesebb belakása azonban a politikai események lecsapódásával ugyanazzal a fokozatossággal épül le, ahogyan felépült. Steve praktikus, érzelmeinek szinte csak fiai irányába engedő habitusa, józan döntéseinek sora nem nagyapja, János kötelességtudatát, de még csak nem is édesapja, István érzelmességét idézik, önállósága, magá-

nya szinte ismeretlen a trilógia világában, bár az elbeszélő nem enged közel Steve esetleges gyötrődéseire.

A befejezésben ez különösen érvényes: a menekülés viszontagságai, az egyszer már újrakezdett élet újrakezdése nem a szöveg kidolgozottsága és közvetlen affekciója által hat, hiszen az elbeszélés itt különösen képszerűvé, már-már dokumentáló felsorolássá válik. Ezek az összefoglaló, lezáró és egy új történet lehetőségét megnyitó események attól válnak különösen hatássósá, hogy jelenünkhöz a legközelebb, a kommunikatív emlékezet hatókörébe jutnak. Ebben a helyzetben a legtöbb olvasónak már lehet közvetlen vagy személyesen közvetített élménye az ötvenes évekről, illetve egyáltalán a közelmúlt eseményeinek értékéről, értékeléséről, átértékeléséről és újraértékeléséről, vagyis arról, amit emlékezetgyakorlatnak nevezhetünk, s amelyet rendre kisajátítani és monologikussá formálni a mindenkorai politikai többség. Ráadásul meglehetősen nyomasztó — mert nem feltételezem, hogy Oravecz direkt módon megfejthető allegóriát írt volna az ezredforduló utáni időszakról —, hogy a trilógia egy évtizedes megjelenési folyamatában hogyan változtak meg az olyan szavak jelentései, mint kivándorlás, bevándorlás, gazdasági válság, munkaerőhiány, munkanélküliség, honvágy, magyarság, nemzeti identitás és így tovább.

Érdemes végiggondolni, hogy az utóbbi években miként jelenik meg a közelmúlt és a huszadik századi magyar történelem eseményeinek a megértési vágya az egyéni tapasztalaton keresztül a kortárs magyar próza témái között: Tompa Andrea, Csabai László és Kováts Judit is kiemelkedő és izgalmasan sokféle kísérletet tettek arra, hogy regényeikkel szóra bírják a kollektív traumákat, alternatív elbeszéléseket rendeljenek a hivatalos, aranykor- és nemzethalál-központú, hamis nosztalgijára építő diskurzusok mellé. Oravecz regényei ebben a szöveggörnyezetben nemcsak hogy kimozdíthatók a magánmitológia zártágából, hanem egyben határozottabbá teszik a kortárs próza történelmi önreflexióját, a 19. és a 20. századhoz való viszonyát.

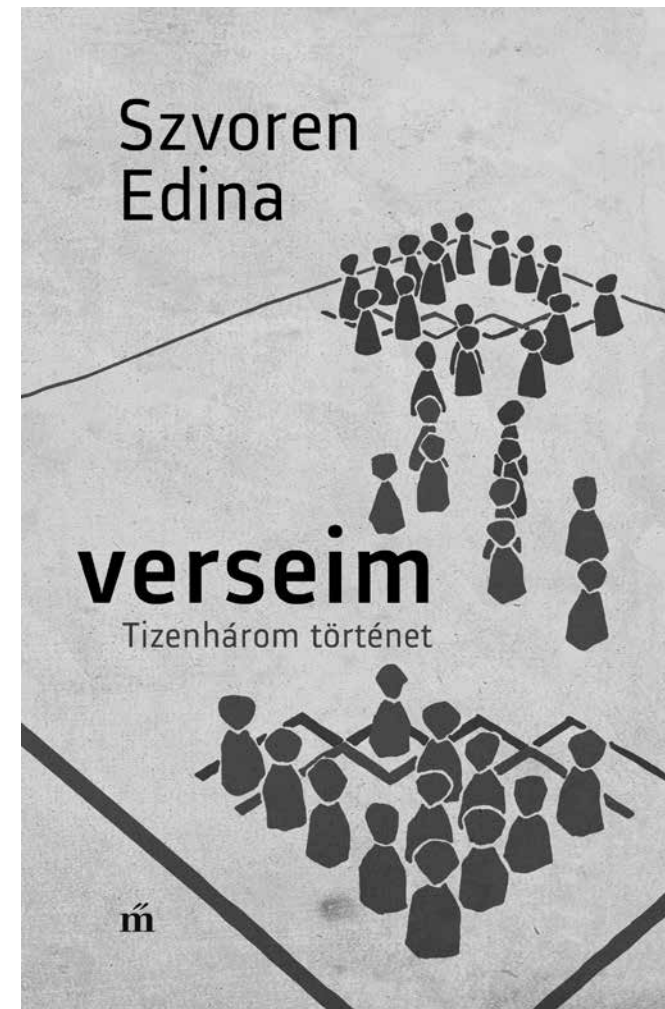
SZOLLÁTH Dávid

Az irodalom mint dilettantizmus

(Szvoren Edina: *Verseim. Tizenhárom történet, Magvető, 2018*)

Szvoren Edina első kötete¹ nyolc évvel ezelőtt jelent meg és hatalmas kritikai sikert hozott. Jöttek díjak, elismerő kritikák, dicsérték a karakteres, érett hangot (az első kötet már másfél évtized anyagának válogatása volt), a formai-technikai tudást és üdvözltek a virtigli novellistát. A második és a harmadik² kötet sem okozott csalódást, azonban a kritika regisztrált változásokat. A négy kötetet most egybeolvasva, nekem úgy tűnik, a *Verseim* darabjai tértek el leginkább attól, amit eredetileg Szvoren-elbeszélésnek nevezünk. Ahhoz, hogy az eltérésről lehessen beszélni, előbb össze kell foglalni a Szvoren-novellisztika néhány főbb vonását.

Az első kötetekben a család volt a Szvoren-novellák legfőbb témája. Egyetlen kritikus sem hagyhatta szó nélkül azokat az „ezerárnyalatuán viszolyogtató” (*Az ország*, 97) társas szerveződések, amelyeket a *Pertu* legtöbb és a *Nincs, és ne is legyen* számos novellája *család* gyűjtőnév alatt bemutatott. A sok jó kritikusi megfigyelés közül Keresztesi József megfogalmazását kölcsönvéve, a család *kényszerközösség*,³ melyet jellemzően az egyik családtag (többnyire az egyik gyerek) mutat be, aki a hozzátartozóit *szégyelli* és *undorodik* tőlük, ennek ellenére szenttelen, tárgyilagos hangon beszél róluk és nincs igénye a keretek megváltoztatására vagy lecserélésére. Az undort és szégyent irritáló szóhasználatok és gesztusok, taszító testi működések váltják ki, de ezek reflexszerű, elszigetelt érzelmi benyomások maradnak és nem adódnak össze érzelmé (például harag, irigység vagy gyűlölet) az elbeszélőben, ahogy maguk a taszító, szégyenletes szokások sem összegződnek jellem vagy pszichológiai kórkép formájában a megfigyelt szereplőben. Bagival ellentétben, aki szerint Szvoren pszichologizál és jellemet fest,⁴ Bárány Tibor és Keresztesi József meglátását tartom e tekintetben pontosnak: a szövegek alakjai többnyire átlátszatlanok maradnak.⁵ Bagi ugyanakkor nagyon jól helyezi el Szvoren — Mészölyvel, Beckett-tel, Alain Robbe-Grillet-vel összefüggésbe hozott — széttagoló, deskriptív nyelvé, még ha a szvoreni deskriptív nyelv állítólagos következetlenségének elmarasztalásával magam nem is értek egyet. Baginak a nyelvi széttagolásról tett megállapításai a karakterépítés, pontosabban a *karakterképtelenség* szintjén is alkalmazhatók: az érzelmi

impulzusokból nem épül sem érzelem, sem habitus, sem jellem — semmiféle komplexebb lélektani képlet.

Már ennyiből is látható, hogy a család nem pusztán téma. Ha a családra mint az emberek összetartozásának elemi egységére gondolunk, akkor keresve sem lehetne jobb vadászmezőt találni egy mindent elemeire bontó nyelvi gyakorlat számára. Hosszú listát lehetne összeállítani azokból a szórakoztatóan hideglelős körülményekből, amelyekkel azt kerülgeti az elbeszélő, hogy „anyám”-nak, „apám”-nak szólítsa a szüleit. „Ez a kemény mellű TB-ügyintéző kilenc hónapig a méhében hordott.” (*Munkanéven ember, Az ország*, 86) „Minket Usak nemzett, ezért apának kellene szólítanunk.” (*Anyánk teleszkópos élete, Az ország*, 52) Van, amikor úgy beszél az elbeszélő a saját családtag-

¹ SZVOREN Edina: *Pertu*, Palatinus, Budapest, 2010.

² SZVOREN Edina: *Nincs, és ne is legyen*, Palatinus, Budapest, 2012; SZVOREN Edina, *Az ország legjobb hóhéra: novellák*, Magvető, Budapest, 2015.

³ BÁRÁNY Tibor, KÁROLYI Csaba, KERESZTESI József és SZILASI László: *És-Kvartett*, Élet és irodalom, 2010. október 8., 21.

⁴ BAGI Zsolt: *A novella és az optimizmus*, Műút, 20013037, 72–76.

⁵ BÁRÁNY et al., *És-Kvartett*, 21.